

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Yurchyk O.M. Theoretical aspects of modelling psychological prevention process of school violence / O.M. Yurchyk // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 779–790.

О.М. Юрчик. Теоретичні аспекти моделювання процесу психологічної профілактики шкільного насильства. Стаття присвячена одній із актуальних проблем у сучасній психологічній науці – психологічній профілактиці шкільного насильства.

У роботі представлено узагальнені результати теоретичного аналізу наукової літератури, проаналізовано сучасні якісні дослідницькі проекти та програми психопрофілактики шкільного і сімейного насильства, які за останні десятиліття проводилися в Україні, узагальнено кращий вітчизняний досвід з організації попередження насильства в школі.

Чітко окреслено складові психологічної профілактики шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів, відповідно до рівнів профілактики (первинна, вторинна, третинна), що містять формулювання мети, рівень психологічного впливу та релевантні засоби профілактики. Розглянуто основні завдання й рівні роботи психолога в руслі гуманістичної, когнітивної, біхевіоральної психології. Представлено провідні принципи, які визначають як процесуальні, так і результативні показники реалізації програми.

Теоретично обґрунтовано та розроблено авторську модель психологічної профілактики шкільного насильства серед дітей молодшого шкільного віку, що спрямована на корекцію, запобігання та зниження агресивних проявів поведінки в учнів. У програмі попередження булінгу враховано основні вектори особистісного розвитку молодших школярів: розуміння дитиною цінності й унікальності себе та оточуючих, своїх емоцій, розвиток здатності до самоаналізу та адекватності самооцінки, вдосконалення навичок саморегуляції поведінки, виховання установки на діалогічність як важливу передумову гармонійної взаємодії з іншими. Авторська програма психопрофілактики шкільного насильства передбачає роботу з учителями початкових класів і батьками учнів.

Ключові слова: шкільне насильство, психологічна профілактика, психологічна просвіта, молодший школяр, булінг, агресивність, демонстративність, тривожність.

О.Н. Юрчик Теоретические аспекты моделирования процесса психологической профилактики школьного насилия. Стаття посвящена одной из актуальных проблем в современной психологической науке – психологической профилактике школьного насилия.

В работе представлены обобщённые результаты теоретического анализа научной литературы, проанализированы современные качественные исследовательские проекты и программы психопрофилактики школьного и семейного насилия, которые за последние десятилетия проводились в Украине, обобщён лучший отечественный опыт по организации предупреждения насилия в школе.

Чётко очерчены составляющие психологической профилактики школьного насилия в среде детей начальных классов, в соответствии с уровнями профилактики (первичная, вторичная, третичная), содержащие цели, уровень психологического воздействия и релевантные средства профилактики. Рассмотрены основные задачи и уровни работы психолога в русле гуманистической, когнитивной, бихевиоральной психологии. Представлены ведущие принципы, которые определяют как процессуальные, так и результативные показатели реализации программы.

Теоретически обоснована и разработана авторская модель психологической профилактики школьного насилия среди детей младшего школьного возраста, направленная на коррекцию, предупреждение и снижение агрессивных проявлений поведения учащихся. В программе предупреждения буллинга учтены основные векторы личностного развития младших школьников: понимание ребёнком ценности и уникальности себя и окружающих, своих эмоций, развитие способности к самоанализу и адекватной самооценки, совершенствование навыков саморегуляции поведения, воспитания установки на диалогичность как важную предпосылку гармоничного взаимодействия с другими. Авторская программа психопрофилактики школьного насилия предполагает работу с учителями начальных классов и родителями учеников .

Ключевые слова: школьное насилие, психологическая профилактика, психологическое просвещение, младший школьник, буллинг, агрессивность, демонстративность, тревожность.

Нині прискіплива увага до проблеми шкільного насильства (булінгу) з боку журналістів та батьків є цілком виправданою. Ми маємо неспростовні докази існування проявів дитячої жорстокості, оприлюднені на сторінках офіційних періодичних видань, у телевізійних новинах та під час зйомок популярних ток-шоу. При цьому зазначимо, що загрозлива ситуація насильства,

яка виникла у вітчизняних закладах освіти, не обмежується останніми десятиліттями (згадаємо відомий радянський фільм «Опудало», відзнятий режисером Е. Рязановим).

Постановка проблеми. Проведений кількісний аналіз на виявлення частоти обговорення теми насильства в школах свідчить про її зростання. Показовим прикладом до сказаного є створена естонцями кінострічка «Клас». Її сценарій написано на основі реальних подій із шкільного життя, що можуть повторитися в будь-якому іншому навчальному закладі. За сюжетом фільму, над підлітком постійно насміхаються й знущаються однокласники. Проте, коли за нього спробував заступитися один із колишніх кривдників, то це викликало жорстоке протистояння в класі, яке зрештою закінчилося трагічно. Вважаємо, в Україні теж можлива ситуація, подібна до тієї, що показана естонським режисером, оскільки це не поодинокий випадок. Почасти кожен був одним із тих, над ким знущалися, або хто пасивно спостерігав за такими ганебними вчинками інших, навіть не намагаючись якимось чином протидіяти.

З огляду на сказане, першочерговим, поряд із необхідністю надавати психологічну допомогу агресивним дітям і постраждалим від насилля особам, є завдання створення системи заходів психологічної профілактики шкільного насильства для учнів молодшого шкільного віку. Тому вирішення зазначеної проблеми має не лише теоретичне значення, а й зумовить розроблення низки методичних порад і рекомендацій батькам і вчителям щодо запобігання та подолання шкільного насилля.

Мета статті – теоретично обґрунтувати і розробити модель профілактики шкільного насильства серед дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із порушеної теми виявив професійний інтерес до цієї проблеми у вчених різних сфер знань – філософів, педагогів, правознавців, психотерапевтів. Водночас психологічні аспекти насильства щодо дітей широко представлено у працях А. Асмолова, С. Болтівця, Б. Братуся, Т. Драгунової, В. Знакова, Н. Зинов'євої, Л. Зюбіна, Н. Левітова, С. Максименка, Н. Максимової, Н. Михайлової, Г. Прихожан, К. Сельченко, Л. Семенюк, Н. Солдатенко, Д. Фельдштейна та ін.

Особливості виникнення феномена жорстокої поведінки людини досліджувалися багатьма зарубіжними психологами: А. Бандурою, Р. Бероном, А. Брауном, К. Бютнером, М. Кляйн, А. Мічерліхом, Д. Річардсоном, К. Фегестром, З. Фрейдом, К. Хорні та ін.

Проблема насильства в освітньому середовищі стала предметом наукового аналізу в працях М. Алексеєнко, К. Дамбах, Д. Дікової-Фаворської, Є. Дубровської, Н. Зимівець, Е.Кіричевської, Я. Колодзейчик, К. Коруби, О. Маланцевої, Ю. Малієнко, Д. Ольшеуса, Е. Чемеровської-Коруби, І. Харламової, Т. Цюман, М. Ясеновської та ін.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на розповсюдженість феномена шкільного насильства та широке публічне висвітлення цієї проблеми, варто зауважити, що вона залишається недостатньо вивченою в сучасній психологічній науці. Донедавна проблема шкільного насильства в учнівському середовищі українськими науковцями практично не досліджувалася, тому моделі психологічної профілактики насильства щодо дітей молодшого шкільного віку системно не розроблялися. З цього можна зробити висновок, що вітчизняні практичні психологи стикаються з труднощами, які пов'язані з відсутністю адекватної дієвої моделі психологічної профілактики насильства в учнів початкових класів.

Нижче пропонуємо аналіз низки якісних дослідницьких проєктів і програм шкільного і сімейного насильства, які за останні десятиліття проводилися в Україні. На наш погляд, науковий інтерес представляє розроблена С.Максименком система пропедевтичних, діагностичних та корекційних заходів, що складається з комплексу методів діагностики і блоку корекційних тренінгів, а також описів психогігієнічних та етнопсихологічних принципів пропедевтики сімейного насильства.

В рамках проєкту «Попередження насильства над дітьми в школі», здійснюваного ВГО «Жіночий консорціум України», Е.Дубровською і М.Ясеновською був упорядкований навчально-методичний посібник для поширення інформації про можливості системної тренінгової роботи з дітьми, батьками та педагогами задля подолання насильства над дітьми в школі. У 2009 році реалізовано проєкт в рамках програми Польської закордонної допомоги в Україні «Шкільна система протидії агресії та насильства: рекомендації для вчителів». Авторський колектив (Е. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексеєнко) провів дослідження «Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні». У школах чотирьох областей України (Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської) використовувалися різні методи і методики, в тому числі спеціально розроблені анкети. З 2006 по 2011 роки проводився курс «Школа без агресії», учасниками якого стали 7000 дітей і підлітків із загальноосвітніх та спортивних шкіл, інтернатів, дитячих будин-

ків, танцювальних і спортивних колективів віком від 8 до 15 років. Програма вищезгаданого курсу містила такі завдання: 1) командні ігри; 2) дихальні і фізичні вправи; 3) набуття практичних навичок для подолання агресивності, втоми і поганого настрою; 4) спілкування про загальнолюдські цінності і дружелюбність, партнерство, бажання допомагати, піклуватися один про одного.

Такі дослідники, як Н. Зимівець, Ю. Малієнко, Т. Цюман, узагальнивши досвід Українського фонду «Благополуччя дітей» щодо реалізації проекту «Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей», розробили інформаційно-методичні матеріали для практичних психологів, соціальних педагогів, спеціалістів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді. Зокрема, в публікації описано особливості підготовки спеціалістів до соціально-просвітницької діяльності у сфері профілактики насильства, виявлення на ранньому етапі випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми. Представлено модель надання соціальних, психолого-педагогічних послуг у галузі структурної профілактики насильства над дітьми, розкрито механізми налагодження міжсекторальної взаємодії на прикладі діяльності районних координаційних груп.

Надзвичайно важливо, що сьогодні до профілактики шкільного насильства активно *долучаються* громадські організації й органи *державної влади*. Так, у жовтні 2014 року в Києві проходив семінар-тренінг «Як попередити насильство у шкільному середовищі?». Організаторами заходу виступили: Міністерство освіти і науки України, Міжнародна організація із захисту прав дітей по всьому світу «Save the Children» («Врятуймо дітей») та громадська організація «Жіночий консорціум України». Під час проведення семінару-тренінгу учасники ознайомилися з алгоритмом дій щодо організації роботи з попередження та подолання насильства над дітьми. На рівні міністерства були розглянуті наступні питання: 1) розподіл обов'язків між рівнями управлінської вертикалі у сфері освіти щодо попередження насильства в шкільному середовищі; 2) супервізія / моніторинг, контроль і підтримка щодо попередження шкільного насильства; 3) ознайомлення з досвідом роботи шведських фахівців.

Отже, спираючись на зарубіжні дослідження в галузі психології насильства, а також вивчивши та узагальнивши кращий вітчизняний досвід з організації та проведення психопрофілактики насильства в учнівському середовищі [3], ми солідарні з тими науковцями, які вважають, що ефективність практичної роботи психолога значно підвищиться, якщо проводити її на трьох рівнях:

1-й рівень – це первинна психопрофілактика. На цьому рівні фахівець працює з дітьми, які мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади і виявляє турботу про психічне здоров'я та психічні ресурси усіх дітей. На першому рівні в центрі уваги психолога перебувають усі учні школи (в межах норми й ті, що мають певні психологічні проблеми). Вважаємо, що саме школа є оптимальною системою для профілактики психічного здоров'я, а психолог – основний спеціаліст, який має здійснювати первинну профілактику.

2-й рівень – вторинна психопрофілактика. Вона спрямована на, так звану, «групу ризику», тобто на тих дітей, у яких уже мають місце певні психологічні проблеми. Вторинна профілактика передбачає раннє виявлення в дітей труднощів у навчанні й поведінці. Головне завдання – допомогти їм подолати шкільні негаразди ще до того, як діти стануть соціально або емоційно некерованими. Психолог працює не з усіма учнями, а з групами по 3-10 осіб у кожній. Вторинна профілактика також передбачає роботу психолога з учителями та батьками. Він навчає дорослих стратегії подолання різних труднощів у спілкуванні з дітьми та їх вихованні.

3-й рівень – третинна психопрофілактика. На цьому рівні профілактики діяльність психолога зосереджується на дітях з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами. Головне завдання психолога – корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем у дітей. Цей рівень вимагає від психолога великих зусиль і чималих затрат часу, оскільки йому доводиться працювати індивідуально з кожним учнем.

Розглянемо складові психологічної профілактики шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів відповідно до перелічених вище рівнів профілактики (первинна, вторинна, третинна), що містять формулювання мети, рівень психологічного впливу та релевантні засоби профілактики (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Компоненти психологічної профілактики шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів

Рівні профілактики	Мета профілактики	Рівень впливу	Засоби профілактики
1-й рівень – первинна психопрофілактика	створення умов для попередження ситуацій з ризиком насильства	особистість (учні, батьки, вчителі), їх взаємини, громада, суспільство	інформаційна кампанія у школі, програма з популяризації засад ефективної взаємодії батьків з дітьми

2-й рівень – вторинна психопрофілактика	усунення причин можливого насильства, обмеження його розповсюдження	особистість (учні, батьки, вчителі), їх взаємини	спостереження та виявлення випадків насильства, допомога дітям (потенційним жертвам, агресорам, спостерігачам), батькам, учителям, робота з сім'єю, дітьми за індивідуальним планом
3-й рівень – третинна психопрофілактика	реабілітація особистого та соціального статусу жертви, робота з кривдниками	особистість (учні, батьки, вчителі)	комплекс психологічних заходів і послуг, спрямованих на реабілітацію особистого та соціального статусу дитини, яка зазнала насильства у школі

Розробляючи психопрофілактичну програму попередження насильства, ми враховували такі основні вектори особистісного розвитку молодших школярів:

- розуміння дитиною цінності й унікальності себе та оточуючих;
- поглиблення цілісного усвідомлення дитиною себе як суб'єкта життєдіяльності через розвиток здатності до самоаналізу;
- розвиток адекватності самооцінки, здатності до самовизначення і самопокладання відповідальності за різних життєвих умов;
- удосконалення навичок саморегуляції поведінки і діяльності;
- усвідомлення дитиною свого місця у стосунках з іншими людьми;
- розуміння дитиною своїх емоцій та вміння управляти *своїм емоційним* станом;
- виховання установки на діалогічність як важливу передумову гармонійної взаємодії з іншими;
- усвідомлення дітьми потреб у саморозвитку і самопізнанні, котрі спонукають до подальшої самореалізації.

Невід'ємною складовою первинної профілактики насильства над дитиною молодшого шкільного віку є спеціально організована робота з батьками. Вона повинна бути орієнтована на створення умов для відпрацювання дорослими навичок ефективної взаємодії та спілкування з дітьми без насильства, агресії, конфлікту за принципом «не карати, а домовлятися», що є запорукою виховання гармонійно розвиненої, зрілої й відповідальної

особистості. Крім того, профілактика передбачає ознайомлення батьків з основними положеннями нормативних документів про попередження насильства щодо дітей, права та обов'язки батьків і дітей. На окрему увагу заслуговують сім'ї, де стосунки між батьками та дітьми носять деструктивний характер.

Зауважимо, що наша програма психопрофілактики шкільного насильства передбачає консультативну роботу з учителями початкових класів. Практичний психолог має допомогти вчителю усвідомити функції останнього щодо унеможливлення виникнення насильства серед дітей і його місце в загальній системі попередження цього явища; сформуванню у педагогів умінь та навички планування дій для профілактики та розв'язання проблеми шкільного насильства. Формами психолого-педагогічної роботи виступають: тренінгові заняття, сеанси розвантаження, семінари, бесіди, персональні виставки, написання спогадів, наставництво, педагогічні заходи щодо створення ситуації успіху вчителя.

Основною методологічною базою для розробки програми виступили надбання гуманістичної психології (А.Маслоу, К.Роджерс), когнітивної психології (А.Бандура, Р.Новак), біхевіоральної психології (Дж.Паттерсон, Дж.Рейд). Вважаємо, що в сучасних умовах такий інтегрований підхід є водночас і вимогою часу, і ефективним засобом удосконалення всього процесу психологічної профілактики насильства серед учнів.

Одним із провідних принципів, який визначає як процесуальні, так і результативні показники реалізації програми, є принцип гуманного підходу. Йдеться про прояв уважного і доброзичливого ставлення до всіх учасників психопрофілактичної програми, незалежно від їх типологічних чи характерологічних особливостей (в т.ч. відмінностей), віросповідання, статевої приналежності; а також про довіру до дитини, захист її інтересів у будь-якій ситуації.

При розробці концептуальних засад психопрофілактичної програми використовуємо ідею діалогізації педагогічної взаємодії, оскільки нам важливо, щоб була узгоджена суб'єкт-суб'єктна взаємодія учня та вчителя та щоб дорослим не використовувалася монологічна модель спілкування. При цьому педагоги повинні стимулювати будь-які прояви суб'єктивної активності дітей, що сприяють виробленню у них внутрішнього погляду на себе та своє оточення, розвитку здатності самовизначатися (А. Асмолов, І. Ватін, А. Петровський, В. Слободчиков).

Важливим положенням програми виступає думка провідних психологів, згідно з якою розвиток людського індивіда неможливий поза зв'язком з іншими, він завжди існує і розвивається у деякій спільності та через неї. Тому одним із важливих завдань для нас є формування в учнів конструктивних форм поведінки та основ комунікації у школі. Зауважимо, що саме діалогічне спілкування вможливує розвиток емоційної саморегуляції, оскільки здатність встановлювати емоційний контакт з іншим є основним інструментом налагодження ефективної взаємодії.

Іншим провідним принципом реалізації психопрофілактичної програми є принцип єдності потенційного та актуального в розвитку особистості. Він дає змогу зважати не лише на роль соціального оточення, а й на потенційні характеристики, природні особливості дитини, дозволяє співвідносити такі важливі для особистісного розвитку категорії як можливість і реальність [2].

Принцип саморегуляції діяльності і поведінки виступає системою внутрішнього забезпечення спрямованості дій дитини. Згідно з концепцією М.Боришевського, саморегуляція поведінки є свідомим, цілеспрямованим плануванням, побудовою і перетворенням суб'єктом власних дій і вчинків відповідно з особистісно значущими цілями та актуальними потребами.

К.Абульханова-Славська наголошує, що необхідно постійно враховувати той факт, що особистості властива не тільки соціально-психологічна спільність, а також соціально-психологічна унікальність. Ці узагальнення зумовили виокремлення принципу індивідуального підходу як провідного під час розробки системи психопрофілактичних впливів.

Розробляючи програму, ми усвідомлюємо відповідальність за результати задумів і впливів, тому керувалися основним етичним принципом психологів – «не нашкодь». Свою взаємодію з дітьми організовували на засадах рівності та співробітництва.

Одним із важливих принципів психологічної профілактики, яким ми керувалися під час нашої роботи, є принцип системності, згідно з яким розробка та проведення програмних профілактичних заходів здійснювалися на основі системного аналізу актуальної соціальної ситуації.

Орієнтуючись на принцип стратегічної цілісності, визначили єдину стратегію профілактичної діяльності, обумовлену конкретними напрямками й заходами. У контексті розробки психопрофілактичної програми попередження шкільного насильства враховували також принципи: багатоаспектності – передбачає поєднання різноманітних аспектів профілактичної діяльності:

особистісно-центрованого, поведінково-центрованого та зосередженого на середовищі; максимальної диференціації – передбачає гнучке застосування в профілактичній діяльності різноманітних підходів, методів [1].

Авторську модель психологічної профілактики шкільного насильства в середовищі дітей початкових класів схематично можна зобразити так:

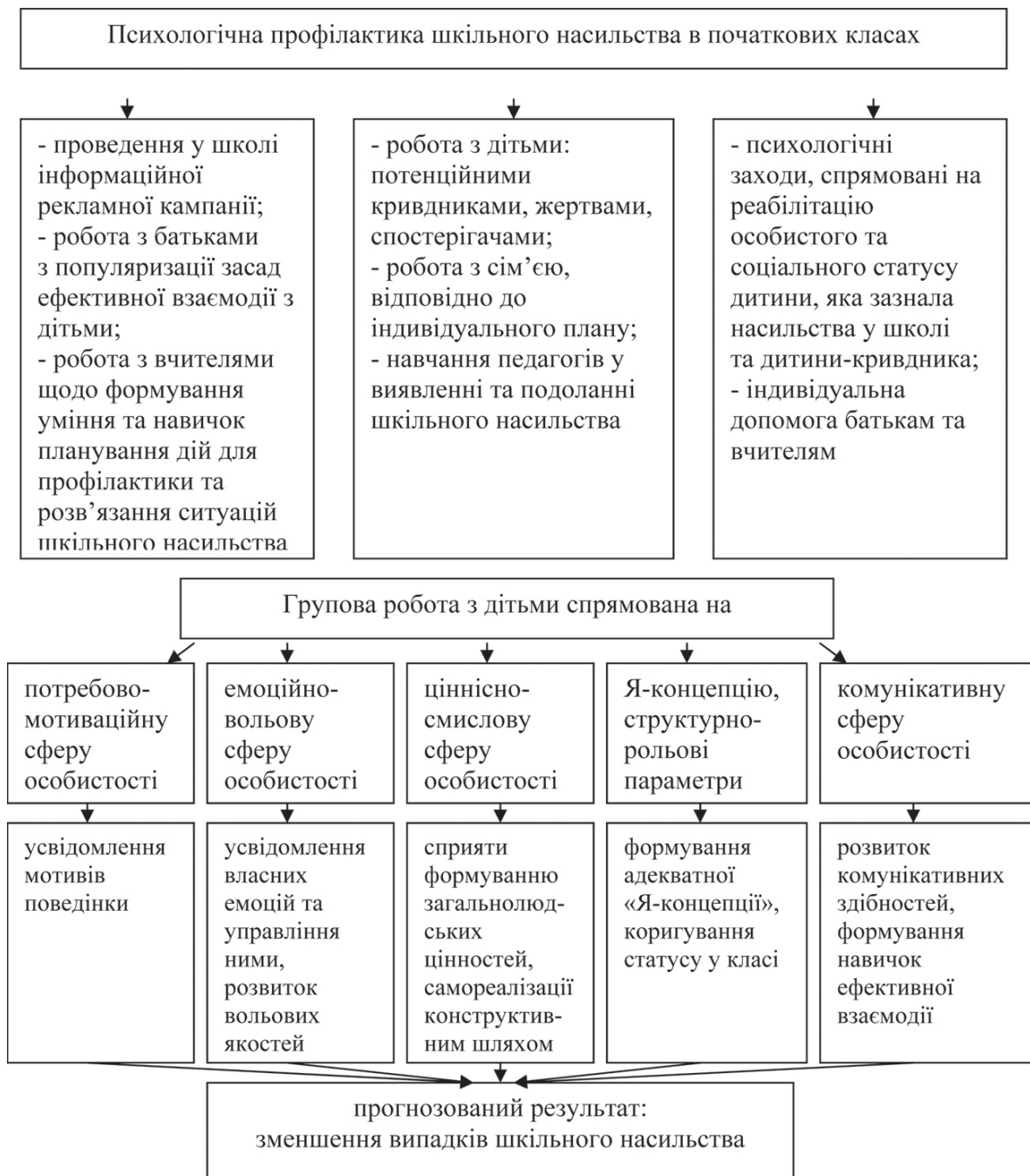

Рис. 1. Авторська модель психологічної профілактики шкільного насильства у середовищі дітей початкових класів

Висновки. Відтак, розроблена нами модель психологічної профілактики шкільного насильства у середовищі дітей початкових класів спрямована на корекцію, запобігання та зниження агресивних проявів поведінки в учнів; на створення оптимальних психолого-педагогічних умов для розвитку, навчання та виховання особистості молодшого шкільного віку. Запропонована модель не вичерпує всіх аспектів вивчення психологічних особливостей подолання шкільного насильства. Перспективами майбутніх наукових пошуків є подальше поглиблення теоретико-методологічних і методичних засад для психопрофілактики шкільного насильства.

Список використаних джерел

1. Впровадження пілотної моделі структурної профілактики насильства щодо дітей: узагальнення досвіду проекту. Інформаційно-методичні матеріали / Н.В. Зимівець, Ю.М. Малієнко, Т.П. Цюман / За заг. ред. І.Д. Зверєвої. – К., 2009. – 64 с.
2. Пеньковська Н.М. Групова психокорекція у роботі з молодшими школярами (психологічний супровід особистісного становлення молодших школярів) / Н.М. Пеньковська. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 118 с.
3. Приходько Ю.О. Психологічна профілактика як напрямок діяльності психолога закладу освіти: [Текст] / Ю.О. Приходько // Вісник Інституту розвитку дитини : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Ін-т розвитку дитини. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія, Вип. 8. – С. 158–166.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Vprovadzhennja pilotnoi' modeli strukturnoi' profilaktyky nasyt'stva shhodo ditej: uzagal'nennja dosvidu proektu. Informacijno-metodychni materialy / N.V. Zymivec', Ju.M. Malijenko, T.P. Sjuman / Za zag. red. I.D. Zvjerjevoi'. – K., 2009. – 64 s.
2. Pen'kovs'ka N.M. Grupova psihokorekcija u roboti z molodshymy shkoljaramy (psychologichnyj suprovid osobystisnogo stanovlennja molodshyh shkoljariv) / N.M. Pen'kovs'ka. – Ternopil' : TNPU, 2007. – 118 s.
3. Pryhod'ko Ju.O. Psychologichna profilaktyka jak naprjamok dijal'nosti psihologa zakladu osvity [Tekst] / Ju.O. Pryhod'ko // Visnyk Instytutu rozvytku dytyny : zb. nauk. pr. / Nac. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. In-t rozvytku dytyny. – Kyi'v :

Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2010. Serija : Filosofija. Pedagogika. Psihologija, Vyp. 8. – S. 158–166.

O.M. Yurchyk. Theoretical aspects of modelling psychological prevention process of school violence. The article is focused on one of the actual problems in modern psychological science – psychological prevention of school violence.

The work presents summarized results of scientific literature theoretical analysis, qualitative research projects and programs of school and family violence, which were conducted in Ukraine in the last decades. The best domestic experience in prevention violence at school has been summarized.

The components of psychological violence prevention among children of primary school are clearly outlined, according to the levels of prevention (primary, secondary, and tertiary) containing formulation of the goal, the level of psychological influence and relevant preventive measures. The main tasks and levels of psychologist's work in line of the humanistic, cognitive and behavioral psychology have been considered. The basic principles that define both processual and resultative indicators of the programme realization have been presented.

The author's model of psychological prevention of school violence among primary school children is theoretically grounded and developed. It is aimed at correcting, prevention and reduction of aggressive behavior in pupils. In the bullying preventing programme the main vectors of junior's personal growth are considered: the child's understanding of uniqueness and value of himself and others, his emotions, development of the ability to self-analysis and adequacy of self-esteem, improving the skills of behavior self-regulation, education of directive on dialogic as an important prerequisite of harmonious interaction with others. The author's program in psychoprophylaxis of school violence involves interaction with teachers of elementary school and parents of pupils.

Key words: school violence, psychological prevention, psychological education, junior pupil, bullying, aggression, demonstrative behavior, anxiety.

Received February 11, 2015

Revised February 22, 2015

Accepted March 20, 2015